

Hirs, oft Milie.

Naem. Dit gewas wort gheheten in't Griecx Kenchros Kirzæ, oft Kenchrys Kirzæ, bij Hippocra- tes Paspale Pæras, soo Hermolaus seyt: in Latijn Mi- lium, en insgelijck oock inde Koptische: in onse taal Hirs en Milie: in't Hoock-Duitsch Hirs: in't Franssch Millet: in't Spaensch Milla, ende Milla: in't Italiaenssch Miglio.

Aert, Cracht ende Werckinge. De saden ende raff van Hirs / als Hippocrates seyt / zijn verdroogende van aert / ende stoppen den buych: ende met Wijen vermengt / verfoeten ende stillen alle groote ende onlijdelijche smerten ende weedommen. Van den Hirs gesoden / gebacken / oft anders gaer gemaect / en geten / geeft den lij- ve eenich hoefel / maer en gaet van onder niet haest af. Milie vercoelt in den eersten graed / ende verdroogt in den derden / oft ten minsten in't laetste van den tweeden: ende heeft oock wat sijnichepts ende bunnichepts van stoffe oft substantie / seyt Galeus.

In gebreke van ander Cozen machmen ooc van Hirs groot bachen: maer dat groot geeft seer luttel voedsels / ende is coold van aert / seer doer en buechsaem oft mo- selbaer: want het en heeft gantsch geen gesmijchept / geen raepichept oft clebende bettichept: Ende daerom is het niet vreemt oft wonder dattet den buych die te weech is / stop- pen ende strepen can / gelijk het Panick-cozen oock doet: hoe wel dattet nochtans in alles veel beter is dan het Pa- nick-cozen / ende soeter van smaect / licht om verdou- wen / ende den buych min stoppende / ende daerenboven meer voedende dan het selve Panick-cozen: Van buyten gestooft oft opgelept / in sacchens ghedaen / is dat seer goet om te droogen al tegene dat droogens behoert / sonder eenige bijtachtichept oft scherpeichept.

Dus / als Dioscorides betuygt / ober thier ghecoost / ende al heet in een sacchen ghedaen / ende op den buych ge- leydt / oft daer mede gestooft / doet dat crampsel ende pijn in den buych vergaen: ende verfoet alle pynen van de le- den / ende sonderlinghe van de zenuwen: Ende tot dien eynde en soude men niet lichtelijck yet bequaemers oft nuttelijckers comen gheinden / als Plinius betuygt: want dit Cozen is seer licht ende sacht / ende behoudt oft bewaert de hitte veel beter ende langer dan eenich ander dinc. Ende daerom is het gebuych van't selve in dier

hoegen opgelept zijnde / seer nut ende behulpelijck in al tegene daer de hitte oft warmte te goets in geboen oft ge- wercken soude mogen. Meel van Hirs met Weir vermengt / ende opgelept / geneest de steken oft beten van de slangen / ende de quet- suren van de Lange dootwormen ende ander dierghelijck quaet gedrocht.

BIVOEGSEL.

In dese landen is dit Cozen met den naem Gees alsoo wel bekent / als met sijn ander namen. Sommige gelooven dat- ter Milium gheheten is in Latijn / om datter soo buechtbaer is dat van een cozenken wel duysent pleghen doort te comen / al of sijn Millium seyd: dat is Daylent graen: want (als Lobel betuygt) elck graen bringt wel d'ij maethens graens boort. Het heet hier te lande Milie laet, in Dupschylant oock wel Hirsken, ende Hirt: in Engelandt Mylen ende Miller: in Dancrick oock wel Mill: in Spaegnen Milho. Het saet is het Canarie- saet oft Lijn saet niet heel ongelijck / dan datter ronder clep- der ende geladder is / ende oock lichtelijck geboken ende tot meel gemaect wort.

Versehil onder de soorten van Hirs / seyd Lobel / is alleen dat het ten swaert saet ende wijder wtgesprede aeren heeft / dan het ander: ende sulx heet s'warte Gees, in Latijn Milium nigrom, en is boor een soorte van Canarie saet gheworden. Men vint oock met veel witter saet van gemeyn / ende oock met gontgeel saet / Milium aureum gheheten. Een soorte blijft op t' belt d'ij maenden lanch: ende de ander is rijp den beertichsten dach nae datse gesaet is. Sij bedekt het goet lant: en begert vrochten groent. Senige saepene bij oft tusschen de Woonen. Milium Indicum Plinius is het Cretisch Cozen. Milium Sabarum is het Sogis saet. Milium Solis, oft Soler is het Strein saet.

Aert, Cracht ende Werckinge. De Arabische meesters hou- den den Hirs boor coold in den eersten en d'yoock inden twee- den graed. Jammers het is een cozen dat veel luttel warmte in sich heeft / maer de hitte die dat vande verwarminge krijgt / seer lange verwendelijck behoudt / als voorsijt is.

Hirs van buyten opgelept / dient sonderlingen om de herse- nen te droogen ende te stercken. Van Hirsken meel pleegmen in veel landen hooft / coerken ende taerten te baken: die swaer ende quaet om beteren sijn / raep in r'maewen / seyt Lobel / ende niet lichtelijck ten zij datse geten worden soo haest als s'j ge- varen sijn: Ende daerom worden s'j te Venegien / ende op veel meer ander plaatsen van Italien ende oock in Spaegnen al waer geten / ende van het aert volck op de Crupsstaeten te koop gestelt.

Piettemin / zij datse versij t'ij datse outbaken geten wor- den / soo maekense met heur d'achticht en swaerichept quaet hooft / ende en geben gantsch geen pijnselijck hoefel / als de Cooldbaers ende Schapbaers van Cypool getungen / die den Gees in gebreke van ander cozenwerck met Melck ende wat Gesele eten. Want anders soo hout dit cozen alleen ghebuycht zijnde den mensche eken maget / vol / ghebonden / opgeblassen / ende vol quaet hooft.

Water van Hirs in de coisten ghedroncken / doet sweeten. Een payken van Hirsken meel gemaect / sloopt den camer- ganck / maer doet de pisse rijzen / seggen Dioscorides / Plinius ende Galeus.

De vogelkens eren den Hirs / gheleijck s'j doen het Canarie- saet / Lijn saet ende kemp saet: te weten de Canarievogelkens / wueterkens ende Gishens.

Wij twee handtbollen Sauts / in eenen sieren lepel oft pan- ne geroost / wort soo veel Hirs gedaen / als den lepel van den viere ghenomen is / op dat den Hirs niet en verberne: welck in't Saut ghewoopen sijnde / ende onder een groort comt te versten: waer wt dat sijt een witt gesuollen maek / dat den geconijcten Anijs oft Carbi soo ghelijck is van betwe / dat de kinders selde stende boor / banchet supcher nemen / ende daer mede behogen worden / seyt Lobel.

Hirs heeft noch twee ander nutticheiden: ten eersten / Alsmen Rhabarber / Agaricum / Mercurian / Timonen / Granaten / Arangieappelen / Citroenen / ende dierghelijcke dingen wil be- waeren / ende oock het bleesch / boor / bederven ende verrotten / men bedekt die met saet van Hirs. Ten anderen is den Hirs nut / dat de woumen gersins en sullen beschadigen / saet dat nae den Hirs op't selde lant gesaet sal worden: gemercht dat de woumen saet verlatende aen de stoppelen van den Hirs sul- ten ballen.

HET XXIV. CAPITTEL.

Van Sint Jobs traenen.

Het geslacht van Milie oft Gees wort oock ge- rehent een soorte van rietachtich Cozen / dat de nieuwe Cruydtbeschryvers Lachryma Jobi, dat is Sint Jobs traene heten om dat het steenach- tich saet de gedaente van traenen schijnt te hebben.

Gedaente. Dit gewas heeft lange / vrede ende rietachtige Bladeren / aen dieke genooyte Stelen waf- sende / wt de bobenste enooykens van de welke twee / bij

Sint Jobs traenen.

dij oft meer clepne Steelkens spuyten / elck een enckel en besonder Saet oft Graen voortbringende / twelck hardt is / sijnnae ront / groeter dan een Erwt: vande welke som- nige met stekelike aerekens oft aerwisse troskens afhan- gen. De Wortelen sijn in veel sselingen verdropt.

Plaetse. In de hoben van Italien / Dancrick / en somtijts oock van Nederlandt / wort dit Cozen ghesaet: want het is een vreemt gewas / en wt verre van hier ge- gen landen gebrocht.

Naem. Wij noemen dit gewas Sint Jobs tra- nen / nae den Latijnschen naem die dat in Italien heeft / te weten Lachryma Jobi: dan men soudt misschlen niet qualijck oft onbillijck Arundo Lithospermus noe- men / dat is Rietachtich Steen saet / oft kiet met steen- achtilich saet / als Gesnerus schijft. Sommige houden dat boor een soorte van Lithospermum oft Peereleucht: maer het is een gantsch ander gheslacht van gewas dan het Lithospermum van Dioscorides.

Aert, Cracht ende Werckinge. Dit gheswas en heeft hebensdaechs geen ghebuych oft nuttichept: dan alleen dat de vrochten het saet daer van gemaect oft droo- boort zijnde / aen eenen draet rijgen / ende daer ketenken van maekken.

BIVOEGSEL.

In Hoebent wort dit gewas van de Moniken veel gese- kent ende onderhouden / om daer Paternostres van te ma- ken / seyd Lobel: ende hij noemt dat oock Lachryma Christi, en Lithospermum manus, en Diospyros Plinius. In Spaegnen heet het Lagrimas de Moissen, in't Franssch Larmes de noire Dame: in't Italiaenssch Lagrima di Giobbe: het verscheit van Sint Jo- sephs traenen, twelck een ghelacht van bloemen is / onder de Verphens van sommige gerekent: van dien naem en is hebens- daegs in geen gebuych meer. In tegelijcke holltchept comen boort Hirsachtige aerekens inde twelcke dat saet ligt / aen d'een sijnne sondachtich opgescherp / aen d'ander sijnne plantachtich / den Wimpernoten niet ongelijck / blinkende / glat van berwen als het Groot Peereleucht saet / maer steenachtiger en tarper: sonderlingen dat in Candien / Rhodes ende Srien gewassen is. Want in Candien laeret en blinkt gelijck oprechte Vercken. Het maek binnen so luttel / en heeft eenen gemachten oft niet seer aengenaemen smaect.

Aert, Cracht ende Werckinge. Het saet van dese Sint Jobs traenen is een gemeyne daer tegen den steen inde ledbenen / en t'gravede inde blase / als t' gestooten en gesoden is / seyt Lobel.

HET XXV. CAPITTEL. Van Panick-cozen.

Gedaente.

Panick-cozen comt wt / gelijk den Hirs / met veel dierghelijcke Bladeren / die binnen vol ende gelijckich sijn / ende veel enoopen krijgen / (tae somtijts tien aen eenen steel) allengshens spijser wordende: maer sijn loof is scherper / rouwer / ende veel breeder dan de Weir bladeren / soo dat wt elcken knoop een besonder lanch sijnal rietachtich blat voortcomt: De Here / Riet- pluyne / oft rietachtich bloesfel is lanchwoylich / dick en seer dicht / van veel graenen bergaderet ende stamen ghe- hooft / heur selven een luttel nedertwaerts hangende. Die sadenken oft Graenen sijn ront / hart / blinkende / in som- nige belkens oft hupkens als bl'kens bestoten oft bedet / van berwen wat geelachtich / de Cozenen van Hirs niet seer ongelijck / doch clepnder. De Wortel is ghe- beest / sterck ende vast.

Panick-cozen.

Plaetse. Panick-cozen wort gesaet op dierghelijck lant daer men den Hirs pleegt te saepen: ende wast greene in rouwe sandachtighe erde / maer lieft in warme ende drooge landen oft gewesten. Dit en begett met veel re- gens / gelijk den Hirs oock niet en doet / oft bochtichept: want als t' te veel regent / soo laet sijn bladeren sijnken / als Theophrastus daer af schijft: dan s'j seyd daer noch bij dat het Panick cozen soeter is ende onstercker / dan den Hirs.

Tijt. Dit Panick cozen wort in de Lente gesaet / want het beemt de heete oft lauwde tijden des iaers: het comt haest tot volcomen rijpichept: sels men waerhet in heete landen binnen beertich dagen nae dattet ghesaet is geweest. Men can dat oock seer lange ende menige iaeren goet houden ende bewaeren / sonder te bederven.

Naem. Men noemt dit cozen in onse taal hebens- daechs Panick-cozen / nae den Latijnschen naem Pan- icum: welken naem gecomen is nae sijn rietachtige tros- se oft aere / die in Latijn Panicula heet: den medichin Dioscles noonden dat Mel frugum: In Griecx heet Elymos